

מראי מקומות, שיעור מאת הג"ר דוד בלום שליט"א

פסחים נ. - בענין עשיית מלאכה בערב פסח

1. משנה פסחים נ., וז"ל, "מתני'. מקום שנהגו לעשות מלאכה בערבי פסחים עד חצות עושין מקום שנהגו שלא לעשות אין עושין."

ורש"י שם בד"ה שלא לעשות, וז"ל, "כדי שלא יהא טרוד במלאכה וישכח ביעור חמצו ושחיטת הפסח ותקון מצה לצורך הלילה דמצוה לטרוח מבעוד יום כדי להסב מהר כדאמר בפרק בתרא (דף קט.). חוטפין מצה בלילי פסחים בשביל תינוקות שלא ישנו."

ותוס' שם ד"ה מקום שנהגו, וז"ל, "אור"י בשם ריב"א דמפרש בירושלמי מאי שנא ערבי פסחים משאר י"ט משום דזמן הפסח מחצות ואילך ואף יחיד קאמר התם בשאר ימות השנה ביום שמביא קרבן אסור במלאכה ופריך אם כן יהא כל היום אסור כמו יחיד שמביא קרבן ומפרש התם משום דראוי להקריב משחרית אבל פסח אינו יכול להקריבו אלא אחר חצות כדנפקא לן מבין הערבים ופריך אם כן קרבן תמיד שהוא לכל ישראל וקרב בכל יום יהא בכל יום אסור במלאכה ומשני שאני תמיד שהתורה הוציאה מן הכלל דכתיב ואספת דגנך ואם כל ישראל יושבים ובטלים מי יאסוף להן דגן ומשמע התם דמדאורייתא אסורה ונראה דאף בזמן הזה דליכא הקרבה כיון שנאסר אז אסור לעולם."

2. רמב"ם פ"ח מהלכות יום טוב הי"ז, וז"ל, "אסור לעשות מלאכה בערבי ימים טובים מן המנחה ולמעלה כמו ערבי שבתות, וכל העושה מלאכה בהן אינו רואה סימן ברכה לעולם, וגוערין בו ומבטלין אותו בעל כרחו, אבל אין מכין אותו מכת מרדות, ואין צריך לומר שאין מנדין אותו, חוץ מערב הפסח אחר חצות שהעושה בו מלאכה אחר חצות מנדין אותו, ואין צריך לומר שמכין אותו מכת מרדות אם לא נדוהו, לפי שיום ארבעה עשר בניסן אינו כשאר ערבי ימים טובים מפני שיש בו חגיגה ושחיטת קרבן."

ומגיד משנה שם, וז"ל, "אסור לעשות וכו'." ורש"י ז"ל פירש הטעם מפני שיש לו לטרוח בצרכי מצה ומרור מה שאין כן בשאר ערבי יו"ט, וקשה לי א"כ ערב הסוכות נמי הרי יש לו לטרוח בסוכתו, אלא ודאי טעם הירושלמי עיקר."

3. תוספות יום טוב פסחים פ"ד מ"א, וז"ל, "עד חצות. פירוש עד חצות תולין במנהגא אבל מחצות ולמעלה איכא איסורא. ולדברי הר"ב דיהיב טעמא כפי רש"י משום ביעור וכו' ותקון [מצה של] מצוה נראה דאף בזמן הזה קאמרינן. והקשה המגיד בפ"ח מהי"ט דאם כן כערבי חג הסוכות נמי הרי יש לו לטרוח בסוכתו, אלא הטעם כדאיתא בירושלמי דמחצות שחיטת הפסח ואינו בדין שתהא עסוק במלאכה וקרבת קרב ותמיד שאני דרחמנא אמר (דברים י"ט א) ואספת דגנך והאידנא אע"ג דבטל הטעם לא בטלה הגזירה עכ"ד. ולי נראה ליישב דשאני צרכי מצה מעשיית סוכה דסוכה רגילין להקדים לעשותה וזריזין מקדימין ממוצאי יום הכפורים. ולפיכך אין בה טרדה בערב יו"ט שכבר הכינה אבל מצה הרי אמרו בירושלמי [ר' יוסה] אוסר מצה ישנה ונהוג כולי עלמא שלא לאפותה קודם וי שעות כזמן שחיטה כדאיתא בטור ס"י תנ"ח ומשום כך איכא טרדה בע"פ. ועיי' במשנה ה' מ"ש שם בס"ד. [ועיי' מ"ש במשנה ג' פרק ה' דחולין]."

4. רמ"א סוף סימן תרכ"ד, וז"ל, "והמדקדקים מתחילים מיד במוצאי י"כ בעשיית הסוכה, כדי לצאת ממצוה אל מצוה."

ושם ריש סימן תרכ"ה, וז"ל, "ומצוה לתקן הסוכה מיד לאחר יום כפור, דמצוה הבאה לידו אל יחמיצנה."

5. משנה ברורה סימן תרכ"ד ס"ק י"ט מתחילים, וז"ל, "וביום המחרת יעשה כולה כמו שכתב בסימן תרכ"ה."

ושם סימן תרכ"ה סק"ב, וז"ל, "ומצוה לתקן הסוכה מיד וכו'. אף דכבר כתבו לעיל בסוף סימן תרכ"ד התם בלילה התחלה בעלמא ולמחרת מתקן כולה אם אפשר גם שם איירי לענין מדקדק במעשיו יתחיל דבר מה בסוכה מיד בלילה ומי שאין מדקדק עכ"פ ביום המחרת אחר יציאה מביהכ"נ יתחיל ויגמור כולה אם אפשר ואפילו הוא ע"ש עד חצות ואחר זה י"ל דאסור."

6. משנה חולין פג., וז"ל, "מתני' בארבעה פרקים בשנה המוכר בהמה לחבירו צריך להודיעו אמה מכרתי לשחוט בתה מכרתי לשחוט ואלו הן ערב יום טוב האחרון של חג וערב יום טוב הראשון של פסח וערב עצרת וערב ראש השנה וכדברי רבי יוסי הגלילי אף ערב יום הכפורים בגליל."

חשיב הכא ערב יו"ט ראשון של חג אומר ר"ת משום דכולי עלמא טרידי בסוכה ולולב ואין להן פנאי להרבות בשחיטה כל כך."

7. תוס' עבודה זרה ה. ד"ה ערב, וז"ל, "הא דלא נקט (יום) הראשון של חג לפי שהם טרודים במצות לולב וסוכה ואין להם פנאי להרבות בסעודות וי"מ דבהנך ארבעה פרקים טעמא רבה אית בהו יו"ט האחרון של חג לפי שהוא זמן בפ"ע וחלוק משלפניו תקנו להרבות בסעודה משא"כ בשביעי של פסח וגם הקרבנות שבשמיני היו בשביל ישראל וכל החג היו מקריבין נגד העובדי כוכבים וערב פסח לפי שהוא יום גאולה ויציאה לחירות."

8. צ"ח על רש"י ד"ה שלא, ועל תוס' ד"ה מקום שנהגו (מופיע באתר)

9. בעל המאור פסחים נ. ד"ה מקום שנהגו (מופיע באתר)

ומלחמות שם (מופיע באתר)

10. פי' הר"ן על הרי"ף פסחים נ. (דף טז: בדפי הרי"ף), וז"ל,

לשאר ערבי ימים טובים, והשיבו עליו דאפ"ה כיון שנאסר, אע"פ שבטל טעם, איסורא לא בטיל עד שיעמוד ב"ד ויתיר, שכל דבר שבמנין צריך מנין אחר להתירו כדאיתא בדוכתי טובא, והכי נמי משמע מדאמרינן בפרק ערבי פסחים לא יאכל אדם עד שתחשך, ומספקא לן (דף ק"ז) אי משום מצה אי משום פסח, ואמרינן עלה דר' יהודה נשיאה [א"ה]. לפנינו אי רב ששת] הוה יתיב בתעניתא כולי יומא קסבר דמשום פסח הוא וס"ל כמ"ד מודה ר' יהודה בן בתירא בפסח ששחטו שחרית שהוא כשר, ואם איתא אדרבה כיון דמשום פסח הוא לא היה לו להתענות כלל שהרי בזה"י אין פסח נוהג, אלא ודאי כדאמרן, וכן דעת הרי"ף ז"ל שהביא משנתינו ומאי דאתמר עלה בגמרא, וכן העלו בתוספות, וכל שכן שאפשר לפום גמ' דילן דמאי דמחמרינן טפי בערבי פסחים היינו טעמא משום דמרובה במצות דאיכא מצה ומרור שטרחתם מרובה, וכדברי ז"ל."

"מתני' מקום שנהגו לעשות מלאכה בערבי פסחים עד חצות עושין. פי' עד חצות תלי במנהגא, אבל מחצות ולמעלה איסורא נמי איכא ושמותי משמתינן ליה כדאיתא בגמ' ומאי דמחמרינן טפי בערבי פסחים משאר ערבי ימים טובים מפרש בירושלמי דהיינו טעמא משום דזמן פסח מחצות ואילך, ואמרינן נמי התם דאף בשאר ימות השנה ביום שיחיד מביא קרבן אסור בעשיית מלאכה, ומקשי' התם א"כ כל היום של ערב הפסח יהא אסור, ומשני לפי שאינו רשאי להקריבו עד חצות, ומקשי' תו א"כ קרבן תמיד שהוא לכל ישראל וקרב כל היום (נ"א בכל יום) יאסור לעולם במלאכה, ומשני תמיד התורה הוציאתו מן הכלל דכתיב ואספת דגנך אם כל ישראל בטלים מי יעשה להם דגן, זו היא שקלא וטריא ירושלמית, וכתבו בתוספות דמהך שקלא וטריא משמע דמדאורייתא אסור, ואפשר דמדרבנן היא אלא דמסמכו לה אקראי, וכתב הרי"ז הלוי ז"ל דכיון דמשום פסח הוא דאסור, האידנא דליכא פסח לא שני לן בין ערבי פסחים

11. מהר"ם חלאווה פסחים נ. ד"ה לענין ערב הפסח (מופיע באתר)

12. רא"ש פסחים פרק ד' סימן א', וז"ל, "עד חצות תליא במנהגא מכאן ואילך בכל מקום אסור והיה ריב"א אומר דבירושל' (הלכה א') מפרש טעמא משום דאף יחיד בשאר ימות השנה אסור לעשות מלאכה ביום שמביא קרבן ודייק התם א"כ כל היום אסור כמו יחיד שמקריב קרבן. ומפרש התם משום דיחיד שמקריב קרבן ראוי להקריב כל היום. אבל פסח זמנו מחצות ואילך. והשתא נמי אע"פ שאין הפסח קרב כיון דבזמן הפסח היה אסור השתא נמי אסור כדאיתא במגילת תענית (פרק ה) ומייתי לה בשילהי בכל מערבין (דף מא א) אר"א בר צדוק אני ממשפחת סנאב בן בנימין ופעם אחת חל תשעה באב להיות בשבת ונדחה עד לאחר השבת והתענינו בו ולא השלמנוהו מפני שייט שלנו היה פירוש שאבותיו היו מקריבין קרבן עצים בו ביום כדאיתא בפרק בתרא דתענית (דף כו א) בעשרה באב בני סנאב בן בנימין ורבי אלעזר ב"ר צדוק אחר חורבן היה אלא כיון שאבותיו היו מקריבין קרבן בו ביום ועשו בו יום טוב כל משפחותיו נוהגין בו יו"ט לעולם."

13. גמ' פסחים ב:, וז"ל, "מאימתי ארבעה עשר אסור בעשיית מלאכה ר' אליעזר בן יעקב אומר משעת האור רבי יהודה אומר משעת הנץ החמה אמר ליה ר"א בן יעקב לרבי יהודה וכי היכן מצינו יום שמקצתו אסור בעשיית מלאכה ומקצתו מותר בעשיית מלאכה אמר ליה הוא עצמו יוכיח שמקצתו מותר באכילת חמץ ומקצתו אסור באכילת חמץ מדקאמר רבי יהודה משעת הנץ החמה אלמא אור דקאמר ר"א בן יעקב אורתא הוא לא מאי אור עמוד השחר אי הכי דקאמר ליה היכן מצינו יום שמקצתו מותר בעשיית מלאכה ומקצתו אסור בעשיית מלאכה נימא איהו לנפשיה הא איכא לילה דקא שרי ר"א בן יעקב הי"ק בשלמא לדידי אשכחנא דקא פלגי רבנן בין יממא לליליא (דתנן) גבי תענית צבור עד מתי אוכל ושותה עד שיעלה עמוד השחר דברי ר' אליעזר בן יעקב ר' שמעון אומר עד קרות הגבר אלא לדידך היכא אשכחנא יממא גופיה דפלגי ביה רבנן אמר ליה הוא עצמו יוכיח שמקצתו מותר באכילת חמץ ומקצתו אסור באכילת חמץ שפיר קאמר ליה ר' יהודה לר"א הכי קאמר ליה רבי אליעזר אמינא לך אנא מלאכה דרבנן ואת אמרת לי חמץ דאורייתא דעד הכא אסר רחמנא ועד הכא שרא רחמנא ואידך שעות דרבנן ואידך הרחקה הוא דעבוד רבנן לדאורייתא."

ורש"ש שם (מופיע באתר)

14. פרי חדש או"ח סימן תס"ח סק"א (מופיע באתר)

15. ביאור הלכה סימן תס"ח סק"א ד"ה מחצות, וז"ל, "עיין מ"ב והוא ע"פ הירושלמי שהביאוהו הפוסקים דהטעם משום שחיטת הפסח ולפ"ז אם חל פסח בע"ש מותר במלאכה מעיקר הדין עד המנחה כיון דשחיטת הפסח הוא למחר בשבת וכמו שכתב המהרי"ל ורש"י פירש עוד טעם כדי שלא יהא טרוד במלאכה וישכח ביעור חמצו וכו' ותיקון מצה לצורך הלילה וכו' ולפי טעם זה אפי' כשחל פסח בע"ש ג"כ יש ליזהר שלא לעשות מלאכה מחצות שהרי טרוד בביעור חמץ ותיקון המצה לצורך מחר אלא דרוב הפוסקים תופסין טעם הירושלמי וא"כ אפשר דאין להחמיר."